

addig a *delegatio passiva* sérthet bizonyos érdekeket. Lehetséges ugyanis, hogy a régi adóshoz képest az új adós például kevesebb fedezettel rendelkezik, így ez a hitelezőre nézve hátrányt jelenthet. Ezért a hitelező szempontjából nem közömbös, hogy ki az adós. Ilyenkor az adós személyében történő változás csak a hitelezői hozzájárulást követően valósulhat meg.⁸⁸ Alapvetően a posztklasszikus jog számos forrása utal a hitelezői hozzájárulás (*consentientie creditore*) jelentékenny karakterére az ügylet kapcsán.

Általánosságban beszélhetünk, hogy a római jog e korszaka összemosta a szerződési típusokat, és nem értékelte meg a különbözőséget *contractus* és *pactum* között.⁸⁹ Ez egy elfogadható magyarázata annak, hogy Melillo – aki szintén elismeri az ügylet *solutorius* hatását – *pacta adiecta* közé sorolta a *datio in solutumot*.⁹⁰ Melillo véleménye elgondolkodtató, számomra felfutása racionálisnak látszik, hiszen a *pacta adiecta* szerződést módosítani, hovatovább megszüntetni tudnak.⁹¹ Melillo hipotézisével kapcsolatos véleményem az *obligatio* determinált sorsának periodizálásával foglalkozó össze: Meglátásom szerint a *pacta adiecta* elméletileg már a szerződés megkötésekor létrejönnek, azok a *contractus* részét képezik. *Datio in solutum* viszont majd csak a kötelelem teljesítésékor merülhet fel. Amennyiben a hitelező elfogadja, hogy az adós mással teljesít, létrejöhet szerződési megállapodás, de az továbbra sem fogja módosítani a szerződést, mert valószínűleg nyomban, az *aliud* szolgáltatásával meg is szünteti azt.⁹² Elviekben csak olyan helyzetben valósulhat meg *pacta adiecta*ba foglalt *datio in solutum*, amikor a megállapodás létrejött és a mással való teljesítés időpontja között érzékelhető időtartam telik el.

3. Iustinianusi jog

3.1. A *datio in solutum* a kompilátorok értelmezésében

Láthatjuk, hogy a *praetori* tevékenységnek köszönhetően született meg a *datio in solutum* intézménye, hogy a III. századra már biztosan ismert volt, hamarosan pedig látni fogjuk, hogy a iustinianusi kodifikáció a már teljesen kifejldött jogintézményt dokumentálja. Iustinianus újra bevezeti a szerződési típusként ismert *pacta vestita* kialakulása).⁹³

Bár e fejezetet a *datio in solutum*hoz köthető iustinianusi források elemzésének szenteltem, itt kell kifejtennem álláspontomat a következő kérdésről. Tapasztalható a szakirodalomban, hogy a magyar monográfiák – a német munkákhoz hasonlóan – a teljesítés helyetti adást *contractus*nak tekintik.⁹⁴ Ezzel kapcsolatban diskurzusba bocsátkozom a romanisták feltevésével. Egyértelmű, hogy a *datio in solutum negotium* minősül, hiszen képes véglegesen megszüntetni az *obligatio*t, azonban nézetem szerint

⁸⁸ Brósz – Pólay: i. m., 374.

⁸⁹ Zlinszky János: *Ius privatum – A római magánjog története*, Budapest, Osiris Kiadó 1998, 128.

⁹⁰ Melillo: i. m., 151.

⁹¹ Benedek – Pókecz Kovács: Uo., 281.

⁹² Lsd. idevonatkozóan Pókecz Kovács Arilla: *A szerződésről való elállás az adásvétel mellékezményeként a római jogban és továbbélése során*, Pécs, Dialóg Campus Kiadó 2012, 315-338.

⁹³ Zlinszky: Uo.

⁹⁴ Sztehló Zoltán: *Két dolgozat a római kötelemi jogból*, 418.; Pólay: i. m. 23.; Steiner: i. m., 112.

a felek egyező (kötelemszüntető) akarata, a dologátadás és a *fides* követelménye ellenére a *datio in solutum* nem *contractus*. Az előbb említett ismérvek a megszüntetendő kötelemszűntetendők, nem pedig a teljesítés helyveti adása. Hipotézisem alátámasztásaként idézem a következő fragmentumot.

Gai Inst. 3, 91: *Haec species obligationis non videtur ex contractu consistere, quia si quis solvendi animo dat magis distrahere vult quam contrahere*.⁹⁵

Gaius meggyőződése – az olasz auktorokhoz hasonlóan – az, hogy a *datio in solutum* nem *contrahendae*, hanem *distrahendae obligationis causa* jön létre.⁹⁶ Ezért az intézmény nem sorolható a szerződések közé („non videtur ex contractu consistere”).⁹⁷

Mindemellett a iustinianusi kodifikáció szerint csak az *contractus*, amit a jogkonkretn és taxatív módon minősít.⁹⁸ Következésképp a *datio in solutum* nem lehet szerződés, hiszen éppen ellenkezőleg, egy meglévő szerződés felbontására hivatott.

Visszatérve a iustinianusi jog forrásainak exegézisére, a korábban már említett *Gaiustól* származó forrás nüansznvi eltéréssel olvasható a későcsászárkorban.

Gai Inst. 3, 29 pr.: *Tollitur autem omnis obligatio solutione eius quod debeatur, vel si quis consentiente creditore aliud pro alio solverit*...

Itt nem találkoznak már a „praecipue” adverbiummal, feltehetően azért, mert már az *ipso iure* kötelemszüntető hatás felelt meg inkább korabeli jogtudomány szellemiségének. A jogügylet lényegében változatlan, továbbra is kulcsfontosságú tartozéka az *aliud*, amit az adós szolgáltat a hitelezőnek, aki jogosult rendelkezni arról, hogy az megfelel-e számára.

A teljesítés helyveti adás tárgya a iustinianusi kodifikáció idején is lehetett olyan dolog, amelyet az eredeti szolgáltatás tárgya helyett adnak, illetve pénzszolgáltatás. Széles körben használatos volt a *datio in solutum*. Megoldást jelentett a *mutuum*, az *emptio venditio* és a *contractus pignoratiticius* teljesítésére.⁹⁹ Az utóbbi kapcsán ide citálandó a *lex commissoria* (jogvesztő záradék) helyzete: Hosszú ideig körülményesnek bizonyult megkülönböztetni a *lex commissoriát* a teljesítés helyveti adástól.¹⁰⁰ A *lex commissoria*

95 Jelen esetben *Gaius* a *solutio*tól ír, mégis rendkívül fontosnak tartom gondolatait részben alapjául. A jogtudós megvilágítja a teljesítés és a *datio in solutum* közti koherens viszonyt. *Gaius* – a modern római jog tudományától eltérően – azért tartja kötelemszűntetendőnek a teljesítést, mert a klasszikus jog a *solutio*t is a kötelemszűntetendők típusaként kezelte (ez a felfogás egész iránt a pandektisztikában is tetten érhető). Azonban fragmentumában kétségtelenül bizonyítást nyer a teljesítés helyveti adás liberáló képessége.

96 POLACCO, Vittorio: *Della dazione in pagamento*, Padova, Drucker & Senigaglia 1888, 16-17. *Solarz*ji parafrázisa hasonló lsd. SOLAZZI, Siro: *Note minime sulla datio in solutum*, Milano, Rend. Ist. Lomb. 1928, 166.; „se i classici evitavano la parola contractus per la dazione di una cosa fatta col fine di estinguere un'obbligazione erroneamente ritenuta esistente, tanto meno possono averla adoperata quando con lo stesso fine si è prestato un aliud”

98 FOLDI – HAMZA: i. m., 476.

99 ZAFARANA: i. m., 19.

100 A rómaiak *datio in solutum*hoz hasonlóan eredetileg a *lex commissoriát* is *emptio venditio*ként értelmezték, lsd. bővebben PÓKECZ KOVÁCS: *A szerződéstől való elállás az adósságtól mentesség mértékénél a római jogban és továbbélése során*, 247.

egy me
nus tár
tekin
A kü
tárgy
okok
Teljes
követ
datio
váltot
A sz
illero
jogcím
Ant.
bus fue
tibi act
A kó
az adó
a jogok
ráadás
idevon
vételk
analógi
mód. U
kozik, a
teljesít
in solut
eredeti k

3.2. A da

A korábbi
aliud elfo
igen tág r
urashat
A iusti
fogadásá

101 BENET
102 PÓKEC
103 PÓLAY

egy megállapodást takar, melynek értelmében a záloghitelező – aki csak birtokosa a *pignus tárgydíjának* – nemteljesítés esetén tulajdonul megtarthatta a zálogtárgyat (értékére való tekintet nélkül).¹⁰¹ Azonos a két intézmény esetében a mással való teljesítés lehetsége. A különbség az, hogy a *lex commissoria*-nál a „más” az alapjogviszonyt biztosító *pignus tárgya*, tehát előre meg van határozva. A klasszikus korban a *lex commissoria* biztosító *pignus* okok miatt kimondottan fontos volt, mivel megkönnyítette a hitelújítás gazdasági teljes egészében *Constantinus* idején törölték el furcsamód éppen a Birodalomban bekövetkezett tökeszegénység visszaszorítása érdekében.¹⁰² A joghézag viszont kitölthető a *datio in solutum* alkalmazásával, lehetővé téve, hogy a lejárat után a zálogadós, a ki nem váltott zálogtárgyat a záloghitelezőnek átengedheti.

A szakirodalomban nem alakult ki egységes álláspont *Caracalla* alábbi *constitutio*-ját illetően, mely azt az esetet ismerteti, mikor a hitelező által elfogadott *aliudon* korábbi jogcímként zálogjog áll fenn.

Ant. C. 8, 44, 4 (*A. Georgio*, a. 212): *Si praedium tibi pro soluto datum aliis creditoribus fuerat obligatum, causa pignoris mutata non est. Igitur si hoc iure fuerit evictum, utilis tibi actio contra debitorem competit. Nam eiusmodi contractus vicem venditionis obtinet.*

A kódex szerint az ingatlan *evictio*-ja esetén *actio empti* utilisszal védekezhet a hitelező az adóssal szemben. Tehát a *rescriptum* a hitelezőt *quasi-emptor*-ként, hiszen ugyanazok a jogok illetik meg, mint a vevőt. Szembeötlő a hasonlóság a két intézmény között, ráadásul az ingatlan szolgáltatója akár az *aliud* szerepét is betöltheti; a szakirodalom idevonatkozó megállapítását mégis vitathatónak tartom. A forrás expressis verbis adásvételként kezeli az ügyletet, azonban nem kezelhető a *datio in solutum* az *emptio venditio* analógiájáért. Az adásvétel szerződés, a teljesítés helyetti adás pedig sajátos teljesítési mód. Úgy gondolom itt a *contractus* kifejezés az eredeti kötelelemre (az adásvételre) vonatkozik, amelyet *datio in solutum*-mal szüntetnek meg a felek. Ezért véleményem szerint a teljesítés helyetti adás és az adásvétel relációjának helyes értelmezése a következő: a *datio in solutum* megszűnteti az eredeti szerződést, azonban alkalmazásától függetlenül az eredeti kötelelemre vonatkozó jogsegélyek változatlanul megilletik a hitelezőt.

3.2. A *datio in solutum* viszonya a *beneficium dationis*-szal és a *datio necessaria*-val

A korábbiakban többször említésre kerültek a *datio in solutum* lényeges jegyei, köztük az *aliud* elfogadására irányuló hitelezői készség, beleegyezés. A későcsászárkorig a hitelező igen tág mozgástérrel bírt, a felajánlott *aliudot* elfogadhatta, de szinte bármikor el is utasíthatta.

A iustinianusi kodifikáció viszont rászorította a hitelezőt adott esetben az *aliud* elfogadására.

¹⁰¹ BENEDEK – PÓKECZ KOVÁCS: i. m., 240.

¹⁰² PÓKECZ KOVÁCS: *Ua*, 44–45.

¹⁰³ PÓLAY: i. m., 47.

A *beneficium dationis* és a *datio in solutum necessaria* is a válságos gazdasági viszonyok között jött létre. Az V. században a Birodalomban válságossá vált az élelmiszertermelés és a földművelés helyzete, nagy volt az eladósodás, egyre több kistermelő vált fizetési képtelenné és már a *colonatus* sem hozott megoldást. Ilyen állapotok közepette jut arra az elhatározásra Iustinianus, hogy a kiszolgáltatott adósokat felkarolja. Elrendeli, hogy ha az adós nem tudja pénzbeli tartozását megfizetni, és nincs fedezetül szolgáló ingó, akkor a hitelezők kötelesek az adós által teljesítésként felajánlott ingatlan hatóság becsértékben elfogadni.¹⁰⁴

Iustinianus 535-ből származó novellája a Birodalom dekadens gazdasági helyzetét folytán foglalkozik a hitelezői hozzájárulás szabályozásával.

Nov. 4, 3 pr.: *Quod autem de cetero humanis auxiliatur curis, licet quibusdam creditoribus non forte sit gratum a nobis tamen propter clementiam sancitur. Si quis enim mutaverit aurum debitoris substantiae credens, at ille ad restitutionem auri non sit idoneus, substantiam autem immobilem habeat, ardeat aurum omnimodo quaerens, illi vero non sit facile, neque ulla mobilis substantia (domus enim creditori volenti immobilis res accipere pro auro), sed si nec quispiam emptor immobilium eius rerum adsit, creditore frequenter etiam divulgante quoniam subiacent debitoris res, et ob hoc terrente volentes emptorem tunc in hac quidem felicissima civitate gloriosissimi nostrae reipublicae iudices ... in provinciis autem gentium praesides praeparent, subtili aestimatione facta rerum debitoris, dan secundum quantitatem debiti possessionem immobilem creditoribus cum tali cautela cum qua debitor dare possit...*

A novella kimondja, hogy abban az esetben, ha az adós készpénzben képtelen teljesíteni („ad restitutionem auri non sit idoneus”), de ingatlan vagyonnal rendelkezik, és vevőt találni nem tud, fizetésképpen felajánlhatja a hitelezőnek ingatlanát („domus enim creditori volenti immobilis res accipere pro auro”), aki azt köteles teljesítésként elfogadni. Amennyiben az ingatlan értéke meghaladja a tartozás összegét („mutua pecunia”), a bírák felbecsülik azt, majd a tartozás erejéig adják át a hitelezőnek.¹⁰⁵

Tehát a novella feltételezi, hogy az adós ingatlannal rendelkezik, viszont értékesíteni nem tudja, így pénztartozását legnagyobb igyekezete ellenére sem tudja kifizetni.

A teljesítés hatékonyságát növelve nyilvánvalóan az adós érdekét kívánta szolgálni Iustinianus: „a nobis tamen propter clementiam sancitur”.

Az adós kedvezményezett, előnyös helyzete miatt a római jog megkülönböztette a fent tárgyalt ügyletet a teljesítés helyetti adástól. A *datio in solutum* olyan ügylet, melyben a felek akarata összhangban van egymással, míg ebben az esetben az egyik fél (hitelező) akarata korlátozódik.¹⁰⁶ Következésképp nem azonosítható egymással a két jogintézmény. A kompilátorok e jogügyletet *beneficium dationis*-nak nevezik, utalva az uralkodó jótékony (*beneficus*) törvénykezésére.

104 BRÓSZ – POLAY: i. m., 342.

105 Iustinianus a bírói plenior interpretatióra hagyatkozott, lsd. részletesen Földi András: *A jogtudomány és tisztesség elve – intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, 17.

106 SZEMÉLYI: i. m., 147.

A böcs császár néhány sorral később az elfoglaltság látszatát elkerülve beismeri, hogy „a szükségesség kívánalma vezetett ehhez a megoldáshoz”.

Nov. 4, 3: *Sed hoc quidem sit clementia quaedam clara legis: agnoscant autem creditores, quia etsi non hanc conscripsissemus legem, necessitatis ratio ad hoc causam perduceret. Si enim non sit idoneus pecuniarum debitor nec ullus emptor, nihil aliud facturus erat quam propriis cedere, et rursus res ad creditorem merito venirent aurum percipere non valentem...*

Az adóst fizetésképtelensége nem mentesítette kötelezettsége alól, de szorult helyzetben bármit felajánlhatott a hitelezőnek *solvendi causa*. A szolgáltatás tárgyát („*proprius est cedere*”) rendszerint olyan ingatlan képezte, amit akarata ellenére sem tudott eladni („*nec ullus emptor*”). Az adós kedvezőbbnek tűnő helyzete ellenére, a hitelező érdekeit nem feltétlenül sérti ez a megoldás, hiszen a hitelező kénytelen belátni („*agnoscant creditores*”), hogy követelését az adóssal szemben máskülönben nem tudná érvényesíteni.¹⁰⁷

Ha templomok, alapítványok jutottak fizetésképtelen helyzetbe, a hitelezői hozzájárulást még inkább korlátozták, hiszen az *aestimatio* értékét 10%-kal növelték és a hitelező ennek megfelelő mértékben volt köteles a földbirtokot teljesítésként elfogadni (Nov. 120, 6, 2).

Más esetben a hitelező csak az ingatlan birtokát kapta meg, hogy követelését a gyűmölsökből kielégítse (ezáltal a kamat értéke is csökkent).¹⁰⁸

A teljesítés helyetti adáshoz hasonlóan másikat intézményénél, az ún. *datio in solutum necessarii* nál sem valósul meg a hitelező mérlegelési jogosítványa, törvényi rendelkezés vezet az *aliud* teljesítésként való elfogadásához. Hasonlóan a *beneficium datationis* hoz, e jogügylet is az adós érdekét preferálja. A polgárháború (Kr.e. 49–48.) következményeként kialakult pénzügyi és monetáris válság tette szükségessé az adós helyzetének ilyen módon történő könnyítését. *Iulius Caesar* biztosította első ízben az adósok számára, hogy pénztartozásaikat *res mobiles* és *immobiles* átadásával egyenlíthessék ki.¹⁰⁹

C. Iulius Caesaris *Comm. de bello civili*, III 1: *His rebus confectis, cum fides tota Italia esset angustior neque creditae pecuniae solverentur, constituit, ut arbitri darentur; per eos fierent aestimationes possessionum et rerum, quanti quaeque earum ante bellum fuisset, atque eae creditoribus traderentur.*

Caesar érzékelteti a gazdasági szükségsszerűség („*cum fides tota Italia esset angustior*”) velejárójaként a krónikus készpénzhiányt. Szakértő bírák végeztek a hatósági becslést,

¹⁰⁷ Itt szeretnék utalni arra, hogy míg a novella törekszik a minimális hitelezői érdeksérelemre, *Iustinianus* valójában kimondottan elfoglalt az adósok irányában. A császár ugyanis a törvényekkel ellentétesen tartotta a tartozatlan teljesítés kikényszeríthetőségét (Iust. C. 4, 18, 2). Lsd. idévonatkozóan Földi András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, 229.

¹⁰⁸ ZAFARANA: i. m., 25.

¹⁰⁹ A *lex Iulia de pecuniis mutuis* nem érte el a kívánt eredményt, így az jogpolitikailag nem tekinthető sem a hitelezők, sem az adósok érdekeit támogató intézkedésnek. Lsd. behatóan: PÓKECZ KOVÁCS Attila: *A gazdasági- és hitelviszonyok megoldásának jogi eszközei és köztársasági jogintézményei a római köztársaság végén* (Kr. e. 49–47), In: P SZABÓ Béla – ÚJVÁRI Emese (szerk.): *Universitas „Iunius rei” – Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből*, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; *Licium Art* 2014, 197–216.

szem előtt tartva, hogy az adósi „*possessiones et res*” a háború előtti piaci árnak megfelelően. Majd a hitelezőnek az átengedett szolgáltatást *pro soluto*, teljesítésként kellett elfogadnia.¹¹⁰ Azonban *Caesar* rendelete jelenthette az utolsó reményt a hitelezőknek. Válagaz nem az eredeti szolgáltatást kapták meg, nem is a részben általuk meghatározandó *aliudot*, mégis, ha csak minimálisan is, de a követelésük – a körülményekre tekintettel – valamilyen formában kielégítést nyert.

A iustinianusi törvényhozás később kifejezetten megtagadta az adóstól az előzőleg tárgyalt *beneficium dationis*-t, attól a célzattól indítva, hogy megakadályozza a földbirtokok árverés úján való elvesztegetését.¹¹¹ Forrásainkból kiindulva valószínűleg azért kapta e jogintézmény a *datio in solutum necessaria* nevet, mert az *aliudot* illetően abszolút figyelmen kívül hagyja a hitelező hozzájárulását a *solutio*-hoz. Míg a *datio in solutum* a „*voluntaria*” jelzővel ruházható fel, mivel a felek akaratától függő jogügylet, addig a *datio in solutum necessaria*-t más néven „kényszerű” *datio in solutum*-nak is szokták nevezni, utalva arra, hogy a hitelezőt törvény kényszeríti az *aliud* elfogadására.¹¹²

Ugyanakkor mielőtt a részrehajlás csapdájába esnénk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az adós érdekeinek kedvező *datio in solutum necessaria* nem fakultatív megoldása lehetett az *obligatio* megszüntetésének. Az adós végső megszorultságában élhetett az ügylettel, akkor viszont kénytelen volt.¹¹³

3.3. A *datio in solutum* kapcsolata az *obligatio alternatiuával* és a *facultas alternatiuával*

Ven. D. 45, 1, 138, 1 (IV *stip.*): *Cum pure stipulatus sum illud aut illud dari, licebit tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod praestaturus sis, quia diversa causa est voluntatis expressae et eius quae inest.*

Az *obligatio* keletkezésekor az adós egyszerre több szolgáltatással tartozik (akár specifikusan, akár generikusan), de közülük egynek – az adós vagy a hitelező által kiválasztottnak – szolgáltatása az egész kötelmet megszünteti.

Amennyiben a választásról előzetesen a felek nem rendelkeznek, az adós választhatja meg az *obligatio alternatiua* szolgáltatását. Kifejezett kikötés esetében viszont a választásra a hitelezőnek van joga. Ez a hitelezőnek az adóshoz intézett jognyilatkozatával, ill. az adós elleni keresetindítással mehet végbe. Főszabályként elfogadható, hogy a hitelező az akaratát később nem változtathatta meg.¹¹⁴ *Pomponius* ellenben állítja, hogy amennyiben a hitelező *stipulatio*-ja során választási jogát *futurum imperfectum* igeidőben fejez-

110 Lsd. C. SUETONI TRANQUILLI *Vita Divi Iuli* 42, 3: „*De pecuniis mutuis... decrevit... ut debitoribus satis facerent per aestimationem possessionum, quanti quasque ante civile bellum comparassent...*”

111 PÓLAY: *i. m.*, 44.

112 POLACCO: *i. m.*, 33: „*Quando il debitore non possa procurarsi danaro e possesso immobiliare, deve offrire ai suoi eredi di soddisfarli su questi, valutandoli a giusta stima.*”

113 ARANGIO-RUIZ, Vincenzo: *Istituzioni di Diritto Romano*, Napoli, Casa Editrice Jovene 1991¹⁴, 394.

114 BESSÉNYÓ: *i. m.*, 412.

re ki: „*Stichum aut Pamphilum, quem volam*”, a teljesítés megvalósulásáig akárhányszor megváltoztathatta akaratát („*licebit tibi, quotiens voles, mutare voluntatem in eo quod praestaturus sis*”). Abban az esetben azonban, ha a *stipulatio* szövegében *futurum perfectum* tempusú ígét használ „*Stichum aut Pamphilum, quem voluero*” (Pomp. D. 45, 1, 112 pr. [XV ad Quint. Muct.]) mindössze egyszer nyilatkozhat, mely nyilatkozatát a jövőben nem módosíthatja. Az is lehetséges, hogy a választás harmadik személyt illet meg, amennyiben a felek akaratára erre irányul. Ekkor lényegében a felek *condicio suspensiva* köneke ki: a szerződés kizárólag akkor lép hatályba, ha a választásra előzetesen felhatalmazott személy nyilatkozik ebben a kérdésben. Akaratát később nem másíthatja meg, rákényszeríteni mégsem lehet a választásra.

Ha nem hajlandó választani, vagy nem áll módjában, hogy válasszon, úgy kell tekinteni, mintha a szerződés létre sem jött volna, a hitelező nem követelhet az adóstól semmit (Gai D. 45, 1, 141, 1 [III *de verborum obligationibus*]).

Mikor az egyik szolgáltatás lehetlenné válik, a kötelelem a megmaradtra koncentráldók. Ha azonban a választás joga a hitelezőt illette, és a lehetetlenülés az adósnak felróható, a hitelező választhatja a lehetetlenült szolgáltatás miatti kártérítést is.¹¹⁵

Fontos ettől elhatárolnunk a *facultas alternatiua*-t, mely esetében „*una res in obligatione et duae in solutione*” (míg az *alternativ obligatió*nál pont fordítva van). A felváltó szolgáltatást tehát az jellemzi, hogy a kötelelem tárgyát egyetlen szolgáltatás képezi, a teljesítés tárgyát azonban emellett egy tőle eltérő más szolgáltatás is. Fontos különbség ezen kívül, hogy ha az *obligatio alternatiua*nál az egyik szolgáltatás lehetetlenül, a választási jog a maradékra korlátozódik. Viszont *facultas alternatiua* esetén, amennyiben az *obligatió*ban lévő egyetlen szolgáltatás lehetetlenül, az egész kötelelem megszűnik.

A kétféle szolgáltatás különbsége a perben is fellelhető: *alternativ obligatio* esetében, ha a választás joga az adóst illeti, a hitelező vagylagosan perel, míg a felváltó szolgáltatásnál a hitelező csak a főszolgáltatást követelheti (a *poena* megfizetését, a szerződés teljesítését, vagy a vétel felbontását). A *facultas alternatiua* viszont az adós egyoldalú hatalmassága.¹¹⁶

Nyilvánvalóan meg tudjuk különböztetni egymástól az említett jogintézményeket, továbbá az *alternativ obligatio* és a teljesítés helyetti adás közti differencia is érthető. A komplikációt legfeljebb a *datio in solutum* és a *facultas alternatiua* distinkciója okozhatja. Közös tulajdonsága a két ügyletnek a mással való teljesítés, mely kötelemszüntetőleg hat. A legfontosabb momentum az összevetésnél, hogy figyelembe vegyük a *facultas alternatiua* esetében a jogrend felhatalmazza az adóst, hogy mással teljesíthesse, mint ami eredetileg ki volt kötve. Más felfogások szerint az adós joga a mással való teljesítésre nem törvényből eredeztethető, hanem a felek szerződésén alapszik.¹¹⁷ *Facultas alternatiua* állunk szemben, ha az adós a *contractus*ban kikötött szolgáltatás helyett bánatpénzt fizet. A bánatpénz fizetésének hatálya külsőleg azonosítható a teljesítéssel (és a *datio in solutum* esetével), hi-

115 BENEDEK – PÓKECZ KOVÁCS: *i. m.*, 259.

116 BENEDEK – PÓKECZ KOVÁCS: *Uo.*

117 STEINER: *i. m.*, 96.

szén a körelmet megszünteti. Azonban ha alaposabban vizsgáljuk az esetet és a feltek-
ratát figyelembe vesszük, világossá válik, hogy nem az *animus solvendi* készítette az adós a
bánatpenz fizetésére, így azt nem teljesítési céllal adta, hanem csak azért, hogy szabaddíjjon
az obligatiból. Ráadásul a másik fél, a hitelező akarata sem erre irányult eredetileg, így
az *animus solvendi* kívánra (anvagi értelemben nem is lett kielégítve).¹¹⁸

További eltérések az adós külső körülményei miatt kényszerül arra, hogy a hitelezőt az állami nyelvi elvárásainál előzetesen megismerje. A felváltó szolgáltatásnál viszont előzetesen meg kell határozni a főszolgáltatás mellett egy olyan szolgáltatás is, amellyel az felváltható és melynek szolgáltatása megszünteti a kötelmet.

A *facultas alternativa* gyakori esete az *ex delicto létrejövő noxae datio*, azonban erre a *datio in solutum* nem használható. Ugyanis – hasonlóan az előbbi példához – az *animus solvendi* nem szerepel a *noxae*-adásnál, a *noxae datio* nem bír teljesítési hatállyal.¹¹⁹ A *noxae datiónál* a tulajdonbaadó szándéka egyedül az, hogy megszabaduljon a deliktális bűntől. A *poena* megfizetése helyett, a *pater familias* elérheti a kárt (*noxia*) okozó *noxae datió*jával, amely lehetőség ugyancsak a *facultas alternativa* intézménye felé konvergál.¹²⁰

3.4. A datio in solutumhoz hasonló egyéb sajátos teljesítési módok

A *datio in solutum*hoz hasonló liberáló jellegű ügyletnek nevezzük a *compensatio lantariát*. A *compensatio* a teljesítés helyetti adáshoz hasonlóan figyelemre méltó gazdasági jelentőséggel bír, jóllehet a régi római jog még nem tette lehetővé (nem is ismerte), eredetileg csak az *argentarius* ügyleiteinél biztosították ennek lehetőségét.¹²¹

Gai Inst. 4, 64: *Alia causa est illius actionis, qua argentarius experitur. Nam is cogitur cum compensatione agere, et ea compensatio verbis formulae exprimitur, adeo quidem, ut statim ab initio compensatione facta minus intendat sibi dari oportere.*

Az *argentarius*, aki ügyfele üzleti tartozását perelte, eleve kénytelen volt követelés összegét a javára mutakozó egyenlegre korlátozni („*cum compensatione agere*”).

A *compensatio* a felek akaratát figyelembe véve két típusra osztható. Mikor az egyik félnek jogában áll a másik fél beleegyezése nélkül beszámítást eszközölni, mely jégpedig a felek viszont-követeléseiket beszámítással, közös akarral szüntetik meg, az *compensatio necessaria*, közös akarattal szüntetik meg, az *compensatio voluntariária* beszámítunk.¹²²

1118 PÓLAY: *i. m.*, 44.

1119 PÓLAY: U_0 .

120 BENEDEK – PÓKECZ KOVÁCS: *i. m.*, 345.

21 Rómában a rendszeres és jellemző készpénzhány megoldásában az *argentarius*-ok körében a pénzszedő Kovács *v. m.*, JH²
figurák voltak, ennek ellenére társadalmlilag alacsonyrendű rétegnek számítottak. *Lautner*
törvényhozása tette helyzetüket kedvezőbbé. Novelláiban (4, 136) hangzottak felük
tevékenységük milyen hasznos mindenki számára. A *receptum argentiarii* gazdasági
led. h-5-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011

122 ALEXANDER, A.: *i. m.*, 36-37.

A kétféle *compensatio* két altipus *lunum ment vé* *korban ment vé* *tevékenység rév* *melyek elsőso* *compensatio* *consen* *irányuló consen* *telemsszünető h* *jogintézmény. A* *satio voluntaria* *a compensatio v* *lőnyét szolgálj:*

A *datio in s*
mény a *stipulati*
biztosítja az ere
vábbá ha az *obl*
közöti differen
pedig a *novati*
ügyletek által k
Ulp. D. 46,
transfusio atque
perematur.

Az újítás –
hogy a korábbi
lutum ipso iure

3. Összegzés

Az V. századra
jogalkoró és a i

123 Véleménye
aequitas és a
műség és tiszt
állítasomat t

124 PÓLAY: *i. m.*

125 A iustinian
14 pr

14 pr.
126 *Iustinianus* 1
melynek hiá
bi kötelmét
obligatiót) lsd

A kétféle *compensatio*hoz tapadó jelzők ismerősek lehetnek, ugyanis a *datio in solutum* két altípusát is ekképpen határoztuk meg. A két intézmény kialakulása is közel azonos korban ment végbe, hiszen mindkettő az *aequitas elvénél*¹²³ érvényre jutása, a *practori* tevékenység révén fejlődhetett ki.¹²⁴ Azonban vannak közöttük lényeges különbözőségek, melyek elsősorban a teljesítés helyetti adás realitási minőségéből erednek. A *compensatio voluntaria* alkalmazásakor nem a *res* van a középpontban, hanem a felek arra irányuló *consensus*, hogy igényeiket kölcsönösen érvényesíthessék, és ez az aktus kötelemszüntető hatással bír. A kötelelem megszűnését is különbözőképpen idézi elő a két jogintézmény. A *datio in solutum ipso iure* szüneti meg az *obligatio*t, szemben a *compensatio voluntaria*val, mely eredetileg *per exceptionem* hatályú volt.¹²⁵ A *datio in solutum* és a *compensatio voluntaria* tehát azonos rendelkezésű – mivel mindkettő a felek gazdasági előnyét szolgálja –, jogi konstrukciójukban ellenben lényegesen különböznek.

A *datio in solutum*mal könnyen összetéveszthető, ahhoz különösen hasonló intézmény a *stipulatio*val létrehozható *novatio*.¹²⁶ A két ügylet azonos abban, hogy mindkettő biztosítja az eredeti szolgáltatás, vagy akár a felek személyének megváltoztatását is. Továbbá ha az *obligatio*ban szereplő felek akaratát vesszük figyelembe, a két jogintézmény közötti differencia bizonyos mértékig elsimul, ugyanis mind a *datio in solutum*, mind pedig a *novatio* egy fennálló kötelelem megszüntetésére irányul. A markáns eltérés az ügyletek által kiváltott hatásban leledzik.

Ulp. D. 46, 2, 1 pr. (Xlvi ad Sab.): *Novatio est prioris debiti in aliam obligationem... transfusio atque translatio, hoc est cum ex praecedenti causa ita nova constituitur, ut prior perematur.*

Az újítás – *Ulpianus* meghatározása alapján – oly módon szüneti meg a kötelemet, hogy a korábbi tartozásokat egy új kötelemben áttelepíti. Ezzel szemben a *datio in solutum ipso iure* a kötelelem maradéktalan megszüntetésére képes.

3. Összegzés

Az V. századra a *datio in solutum* célja, alkalmazhatósága és szükségessége már a jogalkotó és a jogalkalmazó számára egyaránt világos. A *datio in solutum* karakterisztika-

123 Véleményem megszilárdítása céljából felhívom a figyelmet arra, hogy a római jogban az *aequitas* és a *bona fides* konjunktív fogalmaknak tekinthetők. (Lsd. Földi András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve – intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, 19-22.) Ezen alapján az az állításomat továbbra is fenntartom miszerint a *datio in solutum obligationes bonae fidei* körében valósul meg.

124 Pólay: *i. m.*, 45.

125 A iustinianusi jog idővel elfogadta a *compensatio ipso iure* liberáló hatását: Alex. Sev. C. 4, 32, 14 pr.

126 *Iustinianus* megreformálta a *novatio* intézményét, azt az *animus novandi*t tette függővé, melynek hiányában a felek által megkötött *stipulatio* nem fejt ki újító hatást, hanem a korábbi kötelemet hatályban tartva, mellette egy másik kötelemet létesít (lényegében duplikálja az *obligatio*t) lsd. Bessenyo: *i. m.*, 458.

kumának (a hitelezői hozzájárulás szabadsága) háttérbe szorítását a birodalmi gazdaság összeomlásához közeli állapotra tette szükségessé. A császár az életviszonyok megváltozására reagálva törvényileg támogatta az eladósodott polgárságot. *Modus vivendiként* megteremtette a *datio in solutum* két altipusát, a *beneficium dationis*-t, valamint a *datio in solutum necessariat*-t, melyek a fél, ill. a felek akaratának normához kötöttsége folytán nem azonosíthatók a teljesítés helyetti adás ügyletével.

Szembeállítottam a *datio in solutum*ot és az ahhoz némileg hasonló jogintézményeket (*lex commissoria*, *obligatio alternativa*, *facultas alternativa*, *compensatio voluntaria*, *noxae datio és novatio*). Meggyőződéseim – melyet fentebb igyekeztem bizonyítani –, hogy a teljesítés helyetti adás sem nem *contractus*, sem nem *pactum*. A *datio in solutum* teljesítési *surrogatumnak* funkcionál (olyan megszüntetendő *obligatio* mellett, amely megengedi ennek használatát).

Konklúzió

Dolgozatomban a *datio in solutum* intézményét vizsgáltam, felhasználva a témában releváns forrásokat és szakirodalmat. A trichotomikus felosztással az ügylet paradigmáival, valamint használatával kapcsolatban bekövetkező módosulásokat a római jog különböző korszakainak tükrében kívántam érzékelteni. Magam részéről a teljesítés helyetti adás adekvát definiálását etimológiai, ill. fogalomtörténeti tényezőkkel kifolyólag kiítelezhetetlennek tartom – persze álláspontom vitatható. Véleményem a következő koncepción alapszik: a *datio in solutum* jellegadó tulajdonsága az *aliud pro alio solvere*, tehát annál effektívebben képes „működni”, minél tágabb az *aliud* értelmezési tartománya.

A *datio in solutum* megoldást jelentett a fizetésképtelenség orvoslásában, ezért alkalmazhatósága nagymértékben függött a fennálló társadalmi viszonyoktól. A *datio in solutum* intézményesülésének előfutáraként tekinthetünk *Caesar* ide vonatkozó rendelkezéseire, majd évszázados fejlődési folyamata a kodifikáció idején, *Iustinianus* interpretációjának köszönhetően zárult. Az adós helyzetének megkönnyítését olyan nyíra sikeresen szolgálta a teljesítés helyetti adás, hogy idővel az eredetileg előnyösebb helyzetben lévő hitelező érdekei szorultak egyre nagyobb védelemre, az adós jogellenes magatartásával szemben.

A jogintézmény *ipso iure* kötelemszüntető hatása általánosan elfogadott a jogtudomány terén. *Datio in solutum*ot az *obligatio*-ban bekövetkezett jelentéktelen módosulások nem eredményeznek, így a különböző nováló hatások sem. A *datio in solutum* a szerződés sajátos teljesítési módja (nem pedig szerződés), amely a kötelmet az eredeti szolgáltatás helyettesítésével megszünteti (a folyamat során nem keletkezik újabb kötelelem).

Az intézmény „*condicio sine qua non*ja” a kötelemfeloldás – ami egyben a felek erre irányuló szándékát is jelenti –, az *aliud* szolgáltatása és az *aliud* elfogadása a hitelező részéről. E triász együttes teljesülése hiányában nem jön létre teljesítés helyetti adás, legfeljebb ahhoz sokban hasonló ügyletek.

Megfigyelhető, hogy eredetileg a *datio in solutum*ot a *solutio* analógiájának tekintették, ugyanis minden olyan kötelmet képes megszüntetni, melyet a *solutio* is. A kifejlő-

dönt jogintézménybe a kivételként Nemi kötelezések ellátását. Az adósság akadályoztatása munkánkat tanultat remélt az alternatív nézetek számára. Tényként adás alkalmi intézmény. Lettségű volt számára akadályoztatás, kényszerítőjének tekintik akaratának kifejezését előszolgáltatás.

A jogalkotó Epp ezért a Rómában, és Civil (Art. 1197: f) lése figyelhet. A *datio* monográfiák ténylegünk a világviszonylatban lehetett volna sem tartalmaz. Nézetem

127 PÓLAY: i.
128 Termész.
lehetőség
keretei kö
tábla 15.C